DESPRE DURIFICAREA CONSOANELOR PREPALATALE ÎN DIALECTUL DACOROMÂN

DE

RADU SP. POPESCU

Se pare că, inițial, consoanele *ș, j* aveau un caracter moale în limba română[1]. Astăzi întîlnim acest caracter în Crișana, în Dobrogea, într-o zonă din vestul Munteniei, într-o bună parte a Olteniei și în zone înguste din sudul Ardealului. În restul țării, deci în cea mai mare parte a teritoriului dacoromân, *ș, j* sînt rostite dur[2].

Ca urmare a durificării lor, după ele *e* și *i* se velarizează, devenind *ă*, respectiv *î* : *șîr* „șir", *năcăjît* „necăjit" etc.

H. Tiktin[3] și A. Philippide[4] au susținut că, în timpuri mai vechi, graiurile moldovenești (care au astăzi *ș, j* duri) aveau *ș, j* moi, pe cînd cele din Muntenia (unde azi *ș, j* sînt moi, într-o zonă din vestul acesteia) aveau pe *ș, j* durificați. Părerea lor a fost acceptată de G. Ivănescu[5], Emanuel Vasiliu[6], Grigore Rusu[7] ș.a.

Ideea unei depalatizări o întîlnim și la Ovid Densusianu[8] și Al. Rosetti[9], care vorbesc de trecerea lui *ă* la *e* după *ș, j* (*ușă* > *ușe*, *grijă* > *grije* etc.),

---

[1] Emil Petrovici, *Corelația de timbru a consoanelor dure și moi în limba română*, în SCL, I, 1950, nr. 2, p. 215 ; Marius Sala, *Romania occidentală și Romania orientală. În legătură cu tratamentul sonantelor*, în SCL, XV, 1964, p. 169—179 ; Valeriu Rusu, *Consoana ș în limba română*, în SCL, XVIII, 1967, nr. 2, p. 169 ; Ion Coteanu, *Morfologia numelui în româna comună (protoromână)*, București, 1969, p. 27 ; Ion Gheție, Al. Mareș, *Graiurile dacoromâne în secolul al XVI-lea*, București, 1974, p. 176 ; Grigore Rusu, *Structura fonologică a graiurilor dacoromâne*, București, 1983, p. 155, 176 ; ș.a.

[2] Pentru răspîndirea consoanelor *ș, j*, dure sau moi, vezi ALR I, vol. II, h. 167, 168, 212, 234 ; ALRM I, vol. II, h. 205 ș.a. Vezi și hărțile alcătuite de Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. II, București, 1959, p. 32, Teofil Teaha, *Graiul din valea Crișului Negru*, București, 1961, p. 33, 48, Valeriu Rusu, *art. cit.*, p. 173, I. Gheție, *În legătură cu durificarea africatelor č, ǧ în Maramureș*, în LR, XX, 1971, nr. 1, p. 101 ș.a.

[3] H. Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, I, Leipzig, 1884, p. 99—109.

[4] A. Philippide, *Originea românilor*, II, Iași, 1927, p. 45—47.

[5] G. Ivănescu, în BIFR, VI, 1939, p. 105—106, 112—113; idem, *Problemele capitale ale vechii române literare*, Iași, 1947, p. 236—264 ; idem, *Istoria limbii române*, Iași, 1980, p. 470—471.

[6] Em. Vasiliu, *Fonologia istorică a dialectelor dacoromâne*, București, 1968, p. 50—52, 108—109.

[7] Gr. Rusu, *op. cit.*, p. 160—162.

[8] O. Densusianu, *Istoria limbii române*, vol. II, București, 1961, p. 92, 95, 99 —100.

[9] Al. Rosetti, *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, București, 1968, p. 487—488.

BDD-A24090 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:36 UTC)

notată constant, în secolul al XVI-lea, în *Codicele Voroneţean*, *Psaltirea Şcheiană*, *Psaltirea Voroneţeană*, *Codicele Hurmuzachi* (la Coresi şi în *Palia de la Orăştie*, apar după *ş, j* cînd *ă*, cînd *e*). Şi Teofil Teaha vorbeşte de „trecerea lui *-ă* la *-e* cînd e precedat de *ş, j* în textele bihorene din secolul al XVII-lea“[10]. După acest autor, respectiva trecere s-a petrecut printr-o acomodare: *ş, j* se pronunţă muiat în graiurile din Crişana şi din această cauză *-ă* îşi modifică timbrul trecînd la *-e*[11]. Similar explicase fenomenul acad. Iorgu Iordan[12], după care *faşe* „faşă“, *deranjem* „deranjăm“ etc. rezultă dintr-o asimilaţie.

Valeriu Rusu (care nu acceptă ipoteza valurilor de palatalizări şi velarizări care au cuprins, succesiv, cînd Moldova, cînd Muntenia) afirmă: „Această consoană palatală [*ş*, n.n.] a devenit, după influenţa slavă, în unele graiuri o consoană moale, iar în altele o consoană dură“[13]. S-ar putea înţelege, din acest citat, că tratamentul diferit al consoanei *ş* în graiurile dacoromâne se explică printr-o influenţă slavă.

Mai aproape de adevăr este însă explicaţia prin criterii interne. Iată părerea lui Gr. Rusu în această privinţă: „Durificarea consoanei *ş* în unele graiuri dacoromâne şi păstrarea sau recăpătarea timbrului palatal în altele au avut loc în urma unei evoluţii interne a graiurilor respective. Că lucrurile stau aşa ne-o dovedesc atît exemplele consemnate în primele noastre texte, cît şi situaţia constatată în graiurile populare actuale“ [14].

În privinţa vechimii fenomenului, Tiktin şi G. Ivănescu au emis părerea că durificare lui *ş, j* în Moldova este anterioară primelor noastre texte. Este anterioară chiar secolului al XV-lea, consideră G. Ivănescu[15], bazîndu-se pe interpretarea unor documente slave din epoca lui Ştefan cel Mare.

Emanuel Vasiliu[16], în schimb, o consideră ulterioară secolului al XVI-lea. După Ion Gheţie şi Al. Mareş, velarizarea lui *e, i* după *ş, j* rostiţi dur pare să fi apărut în Muntenia înainte de 1 500. În secolul al XVI-lea cunoştea o anumită răspîndire în unele regiuni din Ţara Românească şi din zona Banat — Hunedoara. În Moldova apare spre sfîrşitul secolului al XVI-lea, iar în nord-estul Transilvaniei (cu Maramureşul) nu este anterioară secolul al XVIII-lea[17].

---

[10] T. Teaha, *op. cit.*, p. 47.
[11] *Ibid.*, p. 47.
[12] I. Iordan, *Limba română contemporană*, ed. a II-a, Bucureşti, 1956, p. 197.
[13] V. Rusu, *art. cit.*, p. 169.
[14] Gr. Rusu, *op. cit.*, p. 160.
[15] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, p. 470—471.
[16] Em. Vasiliu, *loc. cit.*

Să vedem, de fapt, pe ce se sprijină lingviştii în cronologizarea acestui fenomen. Tiktin, Philippide, G. Ivănescu, Em. Vasiliu (vezi locurile citate) şi alţii arată că rom. com. **cămeaşă* a devenit *cămeşe* (prin monoftongarea lui *ea* în poziţia *e*; cf. *leage* > *lege* etc.), iar ulterior (prin durificarea lui *ş*) *cămeşă* (forma actuală din graiurile moldoveneşti). O formă cu *ă* final nu ar putea explica trecerea lui *ea* la *e* în acest cuvînt. Înseamnă că *ş* l-a velarizat pe *e* în *ă* după monoftongarea lui *ea* la *e* în poziţie *e*. Iar cum această monoftongare (*leage* > *lege* etc.) s-a încheiat după secolul al XVI-lea, înseamnă — după Em. Vasiliu (*op. cit.*, p. 50) — că depalatalizarea consoanelor *ş, j* s-a produs, în graiurile moldoveneşti, tot după secolul al XVI-lea.

Şi în aromână, consideră Vasiliu (*loc. cit.*), depalatalizarea acestor consoane s-a produs tîrziu. Th. Capidan (*Aromânii. Dialectul aromân*, Bucureşti, 1932, p. 233) afirmă că în aromână întîlnim *ă* după *ş* foarte rar şi numai în limba scriitorilor din secolul al XVIII-lea, pe cînd „astăzi sînt generale numai formele cu *e* menţinut“.

[17] Gheţie — Mareş, *op. cit.*, p. 179.

BDD-A24090 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:36 UTC)

Durificarea fricativelor prepalatale *ș*, *j* a avut consecințe asupra sistemului fonetic al dacoromânei. Cea mai des amintită este velarizarea, după ele, a vocalelor *e* și *i*. Dar efectul acestei durificări nu s-a limitat însă doar la atît. Ocupîndu-se de fenomenul palatalizării labialelor în limba română, D. Macrea, pe baza ALR I, arăta că înăuntrul ariilor *ŝ*, pentru *F*, și *ẑ*, pentru *V*, „evoluția a ajuns, pe alocurea, la șuierătoarele *ș*, pentru *F* și *j*, pentru *V*:

> [*F*] *ș* : *șere*, *șirastău* ALR (I) 231, *șer* ALR (I) 231, 255, 257, *șară* ALR (I) 255, 257, *șerbe* ALR (I) 231, 257, 573, *șirjez* ALR (I) 255, *șirez(u)* ALR (I).
> [*V*] *j* : *jiăr*, *jermene*, *jezune*, *jițăl* ALR (I) 231, *jer(u)* ALR (I) 255, 397, 398, *jermę*, *jezură* ALR (I) 257, *jisăzu* ALR (I) 231, 257, *țăj(i)* ALR (I) 257[18].

D. Macrea nu a arătat însă și motivul pentru care s-au produs aceste treceri.

După Ioan Pătruț[19], ele s-ar datora unei influențe maghiare. Dacă pentru localitățile din Ardeal s-ar putea invoca, eventual, și o astfel de influență, ea este greu de susținut pentru zona de la nord de Cernăuți (U.R.S.S.), unde ALR I atestă fonetismul în pct. 397 și 398 (vezi *supra*; vezi și *jiu*, *jii*, în ALR I, h. 282 „Viu", pct. 398).

După părerea noastră, transformările lui *ŝ*, *ẑ* (< *f*, *v*) în *ș*, respectiv *j* trebuie puse în legătură cu durificarea fricativelor prepalatale *ș*, *j*. Tocmai în zonele cu *ș*, *j* durificați, acești *ŝ*, *ẑ* s-au mai „depalatalizat" puțin, devenind *ș*, *ŝ*, *j*, *ẑ*, *ș*, *j* *ș*, *j*[20]. Trecerea s-a făcut prin stadiile intermediare *ŝ*, *ș*, *ẑ*, *j* (*șină* „fină", *žin* „vin" etc.) pe care, dacă privim cu atenție hărțile ALR, observăm că acestea sînt notate la întîlnirea dintre ariile cu *ș*, *j* duri și *ș*, *j* nedurificați[21].

Așadar, *ŝ*(< *f*) > *ș* și *ẑ*(< *v*) > *j* se datoresc unor factori interni, fiind rezultatul durificării fricativelor *ș*, *j* în respectivele zone[22].

După părerea noastră, și stadiile maramureșene *s'*, *z'* (*șier* „fier", *ziu* „viu" etc.) din evoluția palatalizării labiodentalelor *f*, *v* trebuie puse în legătură cu durificarea lui *ș*, *j* (fapt pe care am încercat să-l demonstrăm cu un alt prilej)[23].

O altă consecință a durificării fricativelor prepalatale *ș*, *j* o constituie rostirea dură a africatelor *ĉ*, *ĝ* în unele graiuri dacoromâne. Fenomenul s-a petrecut, cu intensitate maximă, în Maramureș, unde a fost explicat de I. Pătruț[24] printr-o influență ruteană (ucraineană). După Grigore

---

[18] D. Macrea, *Probleme de fonetică*, București, 1953, p. 93.

[19] I. Pătruț, *Contribuții slave și maghiare la formarea subdialectelor dacoromâne*, în CL, III, 1953, p. 69, nota 24.

[20] Pentru a se vedea acest lucru, a se compara ariile cu *ŝ*, *ẑ* (< *f*, *v*) cu ariile cu *ș*, *j* durificați. Cf., de exemplu, hărțile 219 „Fină" și 217 „Nașă" din ALR I, vol. II.

[21] Vezi, de ex., ALR I, vol. II, h. 218, 219, pct. 138, 255, și h 282, pct. 129, 359. Vezi exemple și la D. Macrea, *op. cit.*, p. 93. Aceste stadii intermediare au fost notate și de Vasile Frățilă, în monografia *Probleme speciale de dialectologie. Graiul de pe valea inferioară a Tîrnavelor*, Tipografia Universității din Timișoara, 1982, p. 63—64, 66—67.

[22] Vezi și recenzia noastră (la monografia lui V. Frățilă, menționată în nota precedentă), din CL, XXVIII, 1983, nr. 2, p. 172—175.

[23] Radu Sp. Popescu, *Despre palatalizarea labiodentalelor f, v în Maramureș*, în SCL, XXXV, 1984, nr. 2, p. 121—128.

[24] I. Pătruț, *Raporturi fonetice ucraino-române*, în DR, XI, 1948, p. 59, nota 22; idem, *Contribuții slave și maghiare...*, p. 69. Explicația a fost acceptată și de alți lingviști: Ștefan

BDD-A24090 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:36 UTC)

Rusu[25], durificarea africatelor prepalatale nu este o influență ucraineană, ci este o consecință a durificării fricativelor prepalatale: elementul fricativ al celor două africate fiind *ș*, respectiv *j*, durificarea africatelor *ĉ*, *ĝ* s-a făcut concomitent cu rostirea dură a fricativelor *ș*, *j*. În Oltenia, Muntenia, sudul Ardealului, Munții Apuseni, Crișana, *ș* și *j* fiind palatali, și *ĉ*, *ĝ* sînt palatali. Totuși, arată autorul, în Banat, nordul Ardealului și Moldova, deși *ș*, *j* un sînt palatali, *ĉ*, *ĝ* se pronunță prin fricative palatale (*ś*, *ŝ*, respectiv *ź*, *ẑ*), ceea ce îl duce la concluzia că, în aceste zone, evoluția africatelor *ĉ*, *ĝ* la fricative s-a întîmplat înaintea durificării lui *ș*, *j*[26].

Cu această cronologie nu este de acord Ion Gheție[27], care arată că textele vechi atestă, în Banat și Moldova, mai întîi durificarea lui *ș*, *j* (în secolul al XVI-lea), pe cînd evoluția africatelor spre fricative este înregistrată doar după vreun secol.

Ion Gheție admite, în principiu, că durificarea șuierătoarelor *ș*, *j* a avut drept consecință, în diverse regiuni ale țării, tendința de a se rosti dur și africatele *ĉ*, *ĝ*. „Această tendință s-ar fi manifestat inconsecvent și sporadic în diverse părți ale Dacoromaniei, cu excepția Maramureșului, unde a primit caracter de «lege» fonetică"[28].

După părerea noastră, durificarea consoanelor *ș*, *j* a avut, fără îndoială, un rol de seamă în procesul de durificare a africatelor *ĉ*, *ĝ*, proces realizat în grade diferite în diverse părți ale țării.

După cum arăta și I. Gheție[29], ALR I a notat, în Oltenia și Muntenia, rostiri de tipul *cruĉă*, *ĝănunche*, *plaĉă*[30], de obicei în aria lui *ș*, *j* duri, ceea ce ar putea consemna o tendință de rostire dură a celor două africate.

S-ar părea că I. Gheție are dubii în privința exactității notării acestor rostiri, întrucît afirmă: „de observat însă că ALR II nu înregistrează asemenea pronunțări"[31].

O tendință de durificare (sau numai urme ale acesteia) atestă însă și NALR. *Oltenia*, care înregistrează un sunet *ĕ* (intermediar între *e* și *ă*) după *ĉ*, *ĝ*: *sînĝĕ* (vol. I, p. 167, pct. 972—973, 984), *slîngăĉĕ* (vol. I, p. 169, pct. 973), *crúĉĕ*; *cruĉ* (vol. II, p. 253, pct. 972; vezi și *TDO*, p. 190, pct. 944) ș.a. Cf. și forma *sîmîĉír* „cimitir" (vol. II, p. 39), din nord-vestul Olteniei (pct. 936), care provine dintr-un *ĉîmîtír*, prin intermediarul *ŝîmîtír* (vezi pl. *ŝîmîĉíre*, atestat în nord-vestul Olteniei de ALR I, vol. II, h. 301, pct. 840).

Giosu, *Subdialectul maramureșean*, în „Studii și cercetări științifice", Filologie, XII, 1963, fasc. 1, p. 97; Dumitru Horvath, *Comentarii asupra graiurilor ucrainene din R.S. România*, în „Studii și articole", vol. III, Baia Mare [Societatea de științe filologice], 1973, p. 27 ș.a.

[25] Gr. Rusu, *O inovație fonetică în subdialectul maramureșean: durificarea africatelor ĉ, ĝ*, în vol. *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, 1965, p. 793—796; idem, *Structura fonologică...*, p. 172—178.

[26] Gr. Rusu, în vol. *Omagiu Rosetti*, p. 795; idem, *Structura fonologică...*, p. 175—176.

[27] I. Gheție, *art. cit.*, p. 99—102.

[28] *Ibid.*, p. 100—102. I. Gheție consideră însă (la p. 100) că, pentru a se explica durificarea lui *ĉ*, *ĝ* în Maramureș, părerea lui Grigore Rusu trebuie coroborată cu cea a lui I. Pătruț.

[29] *Ibid.*, p. 100.

[30] Vezi ALR I, h. 57 „Genunche", 246 „Îmi place fata aceasta", 300 „Cruce pe mormînt" ș.a. Vezi și *ĉînstită* „cinstită", în pct. 837 (h. 248 „Fată mare").

[31] I. Gheție, *art. cit.*, p. 100.

BDD-A24090 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:36 UTC)

Este posibil deci ca și în aceste locuri africatele prepalatale să fi cunoscut un proces de durificare, menținut, sporadic, chiar pînă azi.

După părerea noastră, *ĉ*, *ĝ* au cunoscut cîndva o tendință de durificare și în unele părți din Banat, din centrul și nordul Adealului propriu-zis și din jumătatea de nord a Moldovei (înaintea transformării lor în *ś*, *ŝ*, respectiv *ź*, *ẑ*). Faptul este atestat în scrierile din secolul al XVI-lea. În textele măhăcene, apare, pe exemplu, *čătate*[32], iar în pravila moldovenească a ritorului Lucaci *să čătiască*[33].

În ariile cu africate prepalatale transformate în fricative, ALR a înregistrat, în multe locuri, pe *ă* după acestea din urmă. De exemplu, în ALR I, vol. II, h. 300 „Cruce" apar notate: în Banat[34], în sudul Crișanei și în sud-vestul Ardealului propriu-zis: *crúśă*, în pct. 9, 12, 26, 116, 112, 107, 75, 69, 87, 90, 63; în nord-vestul Olteniei: *crúŝă*, pct. 839, *crúšă*, pct. 840; în Ardeal: *crúŝă*, în pct. 249, 148, 247, 150, 576, 673, 368, 205; în Moldova: *crúŝă*, în pct. 522, 542, 381, 385, 388. Toate aceste rostiri s-au înregistrat în arii cu *ș*, *j* durificați, iar *-ă* într-un cuvînt ca *crúŝă (crúśă)* presupune descendența acestuia dintr-un *crúĉă* (cu *ă* după *ĉ*), fiindcă sunetele *ŝ*, *ś*, așa palatale cum sînt, n-ar fi velarizat pe *e* de după ele în *ă*[35]. Înseamnă că și aici a existat, mai întîi, un *ĉ* durificat (sau cu o tendință de durificare) și numai ulterior acesta s-a transformat în *ŝ(ś)*[36]. Se poate deduce de aici că durificarea lui *ș*, *j* s-a petrecut înaintea trecerilor *ĉ* > *ś* (*ŝ*) și *ĝ* > *ź* (*ẑ*) în graiurile de tip bănățean și moldovenesc.

Durificarea lui *ș*, *j* este anterioară și trecerilor lui *ș* > *s*, *j* > *z* în unele graiuri cu zetacism din Banat și nord-vestul Olteniei, întrucît în aceste graiuri întîlnim rostirile *mụ́ásă* „moașă", *násă* „nașă" (vezi NALR. *Oltenia*, II, p. 249, pct. 936, 940, 944), *sîra spinării* „șira spinării" (vezi NALR. *Oltenia*, I, p. 168, pct. 936, 944, 946), *sîna* „șina" (*TDO*, p. 167, pct. 940), *prăsîm* „prășim" (*TDO*, p. 133, pct. 944) ș.a.[37].

---

[32] O. Densusianu, *Istoria limbii române* vol. II, p. 57.

[33] I. Gheție, *art. cit.*, p. 100.

[34] Și în NALR. *Banat*, vol. I, întîlnim sunete foarte apropiate de *ă* după *ś*, *ź* (<*ĉ ĝ*) : *e ă* *ą́*, *ă*, *ĕ* (vezi h. 43 „Cercei", pct. 33, 78, 97; h. 128 „Genunchi", pct. 96).

[35] Cf. și *i* velarizat în *sîmil'ire*, din nord-vestul Olteniei (vezi ALR I, vol. II, h. 301, pct. 840).

[36] Se pune întrebarea dacă *ś* (*ŝ*), *ź*(*ẑ*), sunete palatale, puteau proveni din *ĉ*, *ĝ* durificate. Nu trebuie să ne imaginăm însă că gradul de durificare al lui *ĉ*, *ĝ* era așa de avansat, în Moldova sau în Banat, ca în Maramureșul de astăzi (unde ALR și ALRR. *Maramureș* au notat *č*, *ǧ*). Pe de altă parte, tendința de durificare a lui *ĉ*, *ĝ* nu cuprindea toată aria lui *ĉ*>*ŝ*, fapt dovedit de Moldova, unde, astăzi, rostirea *crúși* (< *crúče*, cu *-e*>*-i*) este întîlnită în mai multe localități decît *crúșă* (care presupune descendența sa din *crúčă*). În localitățile, majoritare, cu *ĉ* nedurificat *(crúče)* putea să apară un sunet palatal *ŝ*, iar acesta să se extindă, ulterior, și în celelalte localități. De remarcat faptul că *ŝ*, *ẑ* (<*ĉ*, *ĝ*) și-au păstrat caracterul palatal (de ex. *crúși* „cruce", *sînzi* „sînge" etc.), ceea ce constituie o dovadă în plus că *-ă* din *crúșă*, acolo unde se întîlnește, nu se poate explica prin influența lui *ș*. Dacă *ș* ar fi avut vreo influență velarizatoare, atunci mold. *crúși*, *sînzi* etc. ar fi trebuit să devină *crúși*, *sînzi* etc. Pentru explicația formei *șimitir* din nord-vestul Olteniei, vezi nota 37.

[37] Forma *șimitîr*, din nord-vestul Olteniei (NALR. *Oltenia*, vol. II, h. 39, pct. 936), provine, cum spuneam, dintr-un *șimitir* (vezi pl. *șimit'ire*, atestat în zonă de ALR, I, vol. II, h. 301, pct. 840), prin trecerile *ș* > *ŝ* (acest stadiu intermediar, *ŝ*, este atestat de ALR I, h. 300,

BDD-A24090 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:36 UTC)

În privința formelor *náșî*, *mo̧áșî* etc. din unele graiuri moldovenești, există două posibilități de explicare : 1) *náșe* a devenit *náși*, prin închiderea lui *-e* (final) la *-i*, iar apoi *náșî*, prin durificarea lui *ș*, care l-a velarizat pe *-i* (< *-e*) în *-î*. După I. Gheție și Al. Mareș, închiderea lui *-e* la *-i* nu se produsese, în secolul al XVI-lea, în toate graiurile moldovenești[38], dar nici velarizarea lui *e*, *i* după *ș*, *j* nu apare decît spre sfîrșitul secolului al XVI-lea, fiind pînă la 1600 foarte puțin răspîndită[39]. În asemenea situație, este greu de stabilit o cronologie relativă între cele două fonetisme ; 2) cea de a doua posibilitate este ca *náșe* să fi devenit *náșă* (în ipoteza că durificarea lui *ș* este anterioară trecerii lui *-e* la *-i*), iar apoi *náșî* (prin închiderea lui *-ă* la *-î*; cf. *fátî*, *nepo̧átî* etc.).

Nici repartizarea geografică nu ne ajută prea mult în cronologizare, întrucît ariile celor trei fonetisme (*-e* > *-i*, *-ă* > *-î*, *ș* durificat) se suprapun[40].

În orice caz, credem că se poate afirma — pe baza rostirilor *crúșă* (*crúșă*), *șîmîtîr* etc. — că tendința durificării lui *ĉ* exista și prin jumătatea de nord a Moldovei, în centrul și nordul Ardealului propriu-zis și în Banat, înainte ca el să se fi transformat în *ș* (*ś*).

În concluzie, tendința de durificare a lui *ĉ*, *ĝ*, în aria cu *ș*, *j* durificați, a fost mai extinsă decît astăzi, dar ea s-a manifestat pînă la capăt numai în Maramureș, unde „a primit caracter de «lege» fonetică"[41]

Africatele dure *č*, *ǧ* din Maramureș sînt, în primul rînd, rezultatul durificării lui *ș*, *j*. Iar cum durificarea lui *ș*, *j*, în Maramureș, nu s-a produs — se pare — decît începînd cu secolul al XVIII-lea[42], înseamnă că nici rostirea dură a africatelor *č*, *ǧ* nu este anterioară, aici, acestui secol.

ON THE HARDENING PROCESS OF THE ANTEPALATAL CONSONANTS IN THE DACO-ROMANIAN DIALECT

ABSTRACT

The author deals with the hardening process of the antepalatal fricatives *ș*, *j* [= ʃ, *z*] discussing the different points of view that have been suggested so far with regard to the time this phenomenon occured and its spreading in the past. He further points out certain consequences of this process (caused, as he considers, by internal factors):

— *ŝ* [= σ], resulting from the palatalization of *f*, turns into *ŝ* [= ʃ] and *ẑ* [= *z*] — resulting from the palatalization of *v* turns into *j* [= *z*] in some areas in Transylvania : *ŝer* [= σer] „fier" [„iron"] > *șer* [= ʃer], *ẑer* [= *z*er] „vier" [„boar"] > *jer* [= *z er*] a.s.o. ;

— the hardening of the antepalatal affricates, working today as a „phonetic rule" only in Maramureș, had a larger extent before : *tʃer* [„*sky*"], *dzer* [„frost"] a.s.o.

Facultatea de Filologie
Craiova, str. Al. I. Cuza, nr. 13

---

tot în pct. 840 : *crúșă*, *cruș*) > *ș* > *s*. Forma *șîmîtîr* presupune, cum spuneam, o descendență dintr-o rostire *ĉimitîr*, cu *ĉ* dur. Înseamnă deci că *ĉ* dur este anterior, și în nord-vestul Olteniei, trecerii lui *ĉ* la *ŝ*.

[38] Gheție—Mareș, *op. cit.*, p. 98.

[39] *Ibid.*, p. 179.

[40] Compară hărțile 159 „Frate", 172 „Nepoată" și 217 „Nașă" din ALR I, vol. II.

[41] I. Gheție, *art. cit.*, p. 102.

[42] Gheție—Mareș, *op. cit.*, p. 179.

BDD-A24090 © 1985 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:01:36 UTC)